

УДК 930.24:633.63(477)«1941/1943»

**ОРГАНІЗАЦІЯ ГІДРОБІОЛОГІЧНОЇ
НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ НА
ТЕРИТОРІЇ РЕЙХСКОМІСАРІАТУ «УКРАЇНА»
В ПЕРІОД НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ
(1941-1943 РР.).**

**ORGANIZATION OF HYDROBIOLOGICAL
RESEARCH WORK IN THE REICHSKOMISSARIAT
"UKRAINE" DURING THE GERMAN
OCCUPATION (1941-1943)**

Корзун О. В.,

кандидат історичних наук,
Національна наукова сільськогосподарська
бібліотека НААН (Україна, Київ),
e-mail: elkorzun365@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0003-2869-9549>

Korzun O. V.,

Candidate of Historical Sciences, National Scientific
Agricultural Library of the National Academy of
Agrarian Sciences of Ukraine (Ukraine, Kyiv),
e-mail: elkorzun365@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0003-2869-9549>

Встановлено, що в ході реорганізації українських науково-дослідних установ, яку проводила німецька влада під час окупації українських земель 1941-1943 рр., гідробіологічні дослідження продовжувались силами вчених, які з різних причин не були евакуйовані радянською владою та представляли довоєнні інститути: гідробіології, гідрології АН УРСР, рибного господарства Наркомзему УРСР, інститут гідробіології Дніпропетровського університету. Доведено, що окупаційна влада використала залишений науковий людський та матеріальний потенціал, обмеживши науковців у тематиці досліджень лише для потреб рибицтва. Дослідження має на меті на основі архівних джерел, застосувавши історико-хронологічний, біографічний, просографічний, соціокультурний методи дослідження, дослідити процес організації, результати діяльності Інституту гідробіології та рибного господарства, його правонаступника, Крайового інституту рибного господарства, та його філіалу Дніпропетровського НДІ гідробіології, що діяли в період німецької окупації 1941-1943 р. та репрезентували гідробіологічну науку.

Ключові слова: гідробіологічні дослідження, рибне господарство, рибицтво, Національна Академія наук України, окупація, Друга світова війна.

During the occupation of the Ukrainian lands in 1941-1943 German authorities carried out reorganization of the Ukrainian scientific research institutions. The scientists, who, for various reasons, were not evacuated by the Soviet power, continued hydrobiological researches. These scientists represented the pre-war institutes: Hydrobiology, Hydrology of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, Fisheries of the People's Commissariat of Agriculture of the Ukrainian SSR, Institute of Hydrobiology of the Dnepropetrovsk University. The occupying power used the abandoned scientific human and material potential, limiting scientists in the field of research only for the needs of fish farming. The author investigates the process of organization and results of activity of the Institute of Hydrobiology and Fishery, its successor, the Regional Institute of Fishery and its branch of the Dnepropetrovsk Research Institute of Hydrobiology, which worked in the period of German occupation in 1941-1943 and represented hydrobiological science. The research is based on the use of archival sources. Historical and chronological, biographical, prosographic and socio-cultural methods of research are used.

Keywords: hydrobiological research, fishery, fish breeding, National Academy of Sciences of Ukraine, occupation, World War II.

Для української історії ХХ століття одною з найтрагічніших сторінок стали події періоду Другої світової війни. Однак, попри вивчення цього періоду протягом більше ніж сімдесят років, ще досі

залишаються чимало малодосліджених аспектів цієї трагедії. Особлива увага приділяється аналізу ключової галузі економіки України – сільському господарству періоду німецької окупації. Але дослідження наукового забезпечення аграрної сфери, особливо окремих її напрямків, залишається недостатньо висвітленим. Зокрема, питання організації гідробіологічної науково-дослідної роботи в досліджуваний період залишилось «білою» плямою в історії української науки. Окупаційний період діяльності провідних наукових установ України, Інституту гідробіології НАН України та Інституту рибного господарства НААН України до сих пір не вписаний у їх літопис.

Дана стаття має на меті на основі джерельної бази дослідити процес організації, результати діяльності науково-дослідних інституцій, які займалися розробкою та впровадженням наукових основ ведення рибного господарства. Аналіз цих питань дозволить детальніше відтворити події Другої світової війни, а саме, точніше зрозуміти плани нацистської Німеччини щодо освоєння українських земель, внесок вчених, які працювали в науково-дослідних інституціях аграрного спрямування, у розвитку природничої науки в Україні та сільськогосподарської дослідної справи зокрема.

В радянській історіографії дана проблематика не піднімалась. Лише за часів незалежності України історики почали згадувати про існування в часи окупації Інституту гідробіології, розглядаючи загальні питання, пов'язані з діяльністю наукових установ в цей період, становищем інтелігенції, колабораціонізмом. І. Спудка та Л. Турчина [1] лише зазначають, що Інститут гідробіології продовжив свою діяльність, проводячи науково-дослідну роботу за попередньою «радянською» тематикою, вказуючи, що в роботі інституції в виявились і нові тенденції – виконання завдань німецької окупаційної влади. Академік В. В. Вергунов [2, с. 186], характеризуючи наукове забезпечення сільськогосподарства в роки німецької окупації 1941-1943 рр., вперше розглядає Крайовий інститут рибного господарства як складову одиницю сільськогосподарської дослідної справи цього періоду. Однак, до сьогодні, не проаналізовано етапи створення, діяльність інституцій, які проводили гідробіологічні дослідження в цей період, та вчених, які їх представляли.

Основною джерельною базою дослідження є архівні документи з фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО) – Ф. 3206 «Рейхскомісаріат України, м. Рівне»; Державного архіву Київської області (далі – ДАКО) – Ф. Р-2356 «Київська міська управа, м. Київ», Р-2462 «Українська академія наук, м. Київ»; окупаційна преса тощо. Суттєвого інформаційного доповнення дана тема отримала після виходу у світ ґрунтового двотомного видання документів та матеріалів, підготовленого Національною бібліотекою України ім. В. І. Вернадського, «Історія Національної академії наук України (1941-1945)» [3], де знайшов своє висвітлення окупаційний період діяльності вітчизняних наукових установ.

На початок 40-х років ХХ століття головною інституцією, яка визначала та розробляла перспективні напрями розвитку рибного господарства, координувала та здійснювала методичне керівництво науково-дослідними роботами з рибництва та рибальства на внутрішніх водоймах УРСР був Київський інститут рибного господарства Наркомату земельних справ УРСР, створений у 1930 р. Крім того, в системі АН УРСР працював Інститут гідробіології, науковці якого вивчали водоймища України, їхні рослинні і тваринні ресурси, тісно ув'язуючи наукові завдання з практичними – розвитком рибного господарства та санітарними потребами великих міст. Південно-східну частину УРСР в науковому відношенні з 1934 р. обслуговував Дніпропетровський науково-дослідний інститут гідробіології, що підпорядковувався університету, на біологічному факультеті якого готували спеціалістів-гідробіологів. Інститут був реорганізовано з науково-дослідної станції, створеної у 1927 р. в зв'язку із будівництвом Дніпровської ГЕС.

В перші дні після нападу німецьких військ на територію Радянського Союзу почалась евакуація науково-дослідних установ. Зокрема, 29 червня 1941 р. спеціальною урядовою комісією, створеною для організації цієї кампанії, було ухвалено рішення про вивезення інституцій АН УРСР до м. Уфи. Вже 21 липня 1941 р. сюди прибули перші науковці Академії (86 чол.) та обладнання. Тоді ж було призначено члена-кореспондента АН УРСР Я. В. Ролла директором Інституту зообіології, що об'єднав Інститут зоології, мікробіології та гідробіології в умовах евакуації [3 с. 59]. Однак, через низку причин частина вчених академічних установ не була евакуйована. Одні не виїжджали на схід країни свідомо, інші – через об'єктивні причини (хвороба, старість тощо). Де хто з певних причин (неблагонадійність або навпаки, особливе завдання) не отримав не отримав посадкового талону на евакуаційний поїзд. Зокрема, у своїх спогадах професор-зоолог О. П. Маркевич згадує про ситуацію з професором Д. С. Брилінгом, якого проігнорували під час евакуаційної кампанії.

На території, окупованій німецькими військами нацисти запровадили політику, яка мала колоніальний характер, що передбачало вирішення не тільки продовольчої та сировинної проблем, але й планомірне освоєння «східного» простору для німецької нації шляхом винищення населення з окупованих територій для подальшого заселення німецькими поселенцями. В цьому ключі німецька наукова спільнота долучилась до реалізації нацистської політики щодо українських територій, працюючи в якості експертів, над легітимізацією гітлерівських проєктів [4]. З перших днів окупації українських земель тут почали діяти зондергрупи та зондер штаби Оперативного штабу Розенберга, які мали за мету вивчити науковий потенціал захоплених територій: обстежували установи Академії наук УРСР, вищі навчальні заклади та наукові інституції, досліджували їх матеріальну базу, персональний склад, можливості подальшого існування. На перших порах чіткого плану організації науково-дослідної роботи не існувало [5].

Цим скористались українські наукові діячі, які після організації Київської міської управи та відділу культури та освіти при ній зробили спробу зберегти наукові установи Академії наук шляхом створення Української Академії наук (УАН), затвердивши 20 жовтня 1941 р. склад її Президії та призначивши тимчасово виконуючими обов'язки директорів інституцій. Зокрема, Інститут гідробіології очолив професор Дмитро Свєстайович Белінг (1882-1949). Сприяв відновленню інституту гідробіології, його співробітник, Михайло Якович Кирпиченко, якого тоді ж було обрано уповноваженим відділу культури та освіти у справах Академії наук. Він фактично був вченим секретарем УАН та відповідав за розробку планів наукових робіт та внутрішній розпорядок по всіх академічних установах [3, с. 428-429]. Як доповідав в.о. директор представникам окупаційної влади у вересні 1941 р.: «Наявний склад наукових співробітників, що перебуває в Києві, дозволяє налагодити дослідну роботу по основних напрямках діяльності Інституту, крім робіт з гідрофізіології» [3, с. 423-424]. Адже в окупованому Києві залишилась половина наукового складу Інституту гідробіології. Зокрема, керівники гідробіологічного, іхтіологічного та санітарно-гідробіологічного секторів, 10 старших та молодших наукових співробітників, 7 лаборантів та 1 аспірант. Після радянської евакуації залишилась значна частина лабораторних матеріалів, посуду, обладнання, окрім оптичного приладдя. Лабораторне приладдя, як і бібліотеку інституту були розпорочені по іншим інституціям, що входили до складу Академії наук УРСР, майно яких не було вчасно вивезено. Зокрема, частина матеріалів перебувала в Інституті мікробіології, інша – Інституті клінічної фізіології. Найбільш цінне устаткування зберігалось у заповіднику «Гористе». Однак, співробітникам інституту гідробіології в короткі терміни вдалось відновити цілісність матеріально-технічної бази установи. Приміщення були також не ушкоджені, що дозволяло ефективно відновити науково-дослідну роботу. З цим проханням у вересні 1941 р. професор Д. С. Белінг звернувся до окупаційної влади, мотивуючи, що інститут має добру наукову базу для проведення прикладних досліджень, які б стали корисними для міського господарства та у питаннях організації та ефективного ведення рибного господарства [3, с. 423-424]. Розглядався також варіант приєднання до установи Інститут біохімії, який не міг повноцінно розгорнути свою діяльність через брак наукового персоналу (тут лишилось лише 3 співробітників) [3, с. 441-443].

Згідно доповідної записки начальника відділу культури та освіти Київської міської управи професора К. Т. Штепи до голови управи В. П. Багазію про стан та перспективи роботи вищих шкіл і науково-дослідних установ м. Києва в кінці грудня 1941 р. планувалось включити Інститут гідробіології в числі інших 34 науково-дослідних установ до складу Української Академії наук [3, с. 461-463]. Одночасно повідомлялось, що наукова документація та бібліотека інституту збережені. Це давало

підстави службовцям управи робити висновок про повну працездатність установи [3, с. 467-468].

З метою обрахунку коштів необхідних для утримання Академії в кінці грудня 1941 р. було проведено обстеження матеріально-технічного стану інституцій. Зокрема, гідробіологічний інститут відновив свою роботу в приміщенні Академії по вул. Великій Володимирівській, 44 та був визнаний цілком працездатним. Адже це приміщення не зазнало аварії теплопостачання, як інше, що знаходилось за адресою вул. Велика Володимирівська, 55 [3, с. 457]. У доповідній записці відділу культури та освіти Київської міської управи до генералкомісара м. Києва про стан інститутів УАН також повідомлялось, що інститут гідробіології з наявними відділами гідрохімії та санітарної гідробіології цілком працездатний [3, с. 468].

Однак, німецька влада розробляла власні плани щодо українських науковців та наукових установ. 5 січня 1942 р. Генералкомісар м. Києва В. Магунія дає розпорядження про розпуск УАН та взяття на їх утримання її окремі інституції, підпорядковує їх відповідним відділам генералкомісаріату [3, с. 469, 479]. Протягом 1941-1942 рр. тривала реорганізація української науки, де наукові установи було переорієнтовано для потреб Рейху. Гідробіологічні дослідження цікавили німців тільки в клоні їх практичного застосування, зокрема, щодо подальшого освоєння цих земель для економічного визиску. Використовуючи значний кадровий та матеріальний потенціал, окупаційна влада в ході реорганізації науки на українських землях заснувала на базі Інституту гідробіології *Інститут гідробіології та рибальства*, куди увійшли неевакуйовані співробітники Інституту рибного господарства Наркомзему УРСР. Про відкриття інституту та напрямки його діяльності повідомлялось на сторінках окупаційної преси [6].

Директором установи призначався професор Д. Є. Белінг, авторитет якого німецькі фахівці високо оцінювали. Зокрема, керівник групи «Наука» ОШР Вольфганг фон Франке, відзначав вченого в числі інших «справжніх» науковців, які залишились у Києві, крім того, ще й німець за походженням [3, с. 495]. Науковим куратором інституту з німецької сторони було призначено професора, доктора Карла Мансфельда (нім. – Karl Mansfeld), який був директором науково-дослідної орнітологічної станції ім. Фрейхерра фон Берлепша в с. Зеєбах, неподалік м. Фрайбург (нім. Staatl. anerkannte Vogelschutzwarte, (Freiherg von Berlepsch-Stiftung), Seebach) [7, с. 73].

Інституція підпорядковувалась Центру сільськогосподарських досліджень (нім. Landwirtschaftliche Forschungszentrale), інколи зустрічається назва Центр досліджень сільського та лісового господарства для Північно-західної України (нім. Landwirtschaftlich Forschungszentrale für die Nordwest Ukraine), установі, що діяла при Рейхскомісаріаті «Україна» та координувала сільськогосподарську дослідну справу. Центр було створено восени 1941 р. під загальним організаційним керівництвом Гойе (нім. Geue) та науковим – рек-

тора Інституту тваринництва та молочного господарства при університеті м. Геттінгену, професора Отто Зоммера (нім. Otto Sommer) [5, с. 214].

Однак реорганізація не була остаточною. Наступними кроками на цьому шляху стало створення крайових інституцій. 6 червня 1942 р. для забезпечення та уніфікації господарчих та краєзнавчих досліджень України заснувався Інститут краєзнавства та господарчих досліджень (нім. Institut für Landeskunde und Wirtschaftsforschung), якому звітували «Крайові» інститути (нім. Lades Institute), започатковані з 30 вересня 1942 р. Це остаточно інтегрувало українські науково-дослідні інституції в німецьку структуру управління наукою. 25 серпня 1943 р., згідно наказу рейхскомісара України Е. Коха «Про новий порядок проведення важливих досліджень в наукових установах України» при Рейхскомісаріаті «Україна» створювався «Крайовий дослідницький центр» зі спеціальною групою сільськогосподарських досліджень. Безпосередньо цій структурі мав підпорядковуватись інститут, який отримав назву «*Крайовий інститут рибного господарства*» (нім. Institut für Fischereiwissenschaft) [5, с. 115].

В досліджуваний період в інституті працювало 19 наукових співробітників [3, с. 468]. Опинившись в умовах окупованого німцями Києва, де з перших днів окупації було запроваджено обов'язкову трудову повинність [8, с. 27-29], вчені змушені були працювати на «нових господарів, адже тільки маючи офіційне працевлаштування можна було отримати хлібні пайки, уникнути примусового вивезення на роботи до Німеччини При Центрі сільськогосподарських досліджень надавалась медична допомога, видавались додаткові пайки на продовольчі та промислові товари, надавалось насіння для власних городів та право на безкоштовний проїзд [9].

Окреслювалась тематика науково-дослідної роботи. Зокрема, вивченням прісних вод України: річок з системою заплавних водоймищ та ставків, де основна увага зосереджувалась на дослідженні Дніпра. Перед науковцями стояли завдання по вивченню фізичних, хімічних, біологічних особливостей водоймищ, їх продуктивність, ступінь придатності для рибогосподарського використання; вивчення біології водних організмів, насамперед тих, що є об'єктом промислу (риби, молюсків тощо); явища забруднення вод і вплив його на рибу; хвороби риб тощо. У розпорядженні Інституту функціонувала дослідна станція річкового рибальства «Гористе» поблизу с. Старосілля на Дніпрі, до якої прикріплюється дослідні ставкові рибні господарства: біля селища Мала Салтанівка на р. Стугна, що спеціалізувалось на розведенні карпа, та в Пуші-Водиці (розведення форелі) [10].

Філією інституту було визнано науково-дослідний інститут гідробіології в м. Дніпропетровську, що діяв при місцевому університеті [3, с. 514]. Директором інституту було призначено професора М. О. Гордієнка, він же керував сектором гідроботаніки. Сектор рибальства та іхтіології очолював професор А. І. Дехтяренко; гідроботаніки – А. І. Бе-

рестов; гідрохімічний – Л. С. Калітасва [11, с. 117]. Інституція продовжувала гідробіологічні дослідження водоймищ степової смуги України (річки, озера, ставки), їх санітарно-біологічну оцінку, рибгосподарські дослідження. Тривало розпочате ще у довоєнні часи вивчення гідробіології колишньої порожистої частини Дніпра та водосховищ Дніпрогеса, у зв'язку з частковим знищенням риби ГЕСом. Тому основна діяльність інституту була зосереджена на розробці практичних рекомендацій щодо штучного відтворення рибних запасів річки Дніпра (частково р. Самари) на ділянці майже від Кременчука до Нікополя. На сторінках окупаційної преси повідомлялось, що на кінець літа 1942 р. мало бути випущено 105 млн. мальків промислової риби [12]. Гідробіологічний інститут організував 10 пунктів, що працювали з травня по липень 1942 р. У чотирьох господарствах роботи проводилися винятково співробітниками інституту, в інших – місцевими рибалками. Керували роботами професори М. О. Гордієнко та А. І. Дехтяренко. На 20 липня, незважаючи на загалом несприятливі метеорологічні умови того літа, були випущені 25,5 млн мальків коропа, ляща, карася та інших порід річкової риби [11, с. 117].

Тісно співпрацювали в часи окупації з Інститутом гідробіології ще одна академічна інституція – *Інститут гідрології*, який було також відновлено 20 жовтня 1941 р. під егідою УАН та призначено директором професора Київського гідромеліоративного інституту В. М. Терпугова [3, с. 428-429]. Інститут входив до складу технічного відділу Академії та діяв силами 2-х секторів: гідрогеології та гідротехніки. На кінець 1941 р. тут працювало лише 7 наукових співробітників з 20 [3, с. 449-450]. В зв'язку з тим, що майже все обладнання інституту було евакуйовано або знищене інститут було переведено до приміщення Науково-дослідного інституту рибного господарства НКЗС УРСР, яке залишилось неушкодженим. До інституту гідрології приєдналась частина науковців з бувшого інституту рибного господарства, яка не була включена до складу Інституту гідробіології. Це дозволило, незважаючи на лихоліття війни зберегти бібліотеку Інституту рибного господарства Наркомзему УРСР (12 тис. томів), його лабораторне та технічне оснащення [3, с. 234].

Аби розробити системні заходи у питанні регулювання рибного промислу на Київщині 20 травня 1942 р. за участю співробітників інститутів (гідрології та гідробіології) при агрономічному відділі генералкомісаріату м. Києва спільно з обласним рибним управлінням була проведена нарада з питань рибальства. На цьому заході професор Д. Є. Белінг виступив з доповіддю про відновлення рибних запасів у річках Дніпро, Десна та Прип'ять. Вчений аргументовано доводив необхідність розгортання роботи по збереженню малька аби збільшити обсяги штучного риборозведення. Для цього пропонувалось організувати очищення прибережної смуги шляхом викошування рослинності, розчищення гирл, контроль за риболовецьким знаряддям [13].

З наближенням фронту для гідробіологів по-

чалась друга «евакуаційна» кампанія, тепер організована вже німецькою владою. Уповноваженим щодо організації вивезення майна всіх науководослідних установ, які підпорядковувались Центру сільськогосподарських досліджень був доктор К. Майнсфельд, який зосередив першочергову увагу на «евакуації» майна та документації «свого» інституту [3, с. 625]. Майно вивозилось до Познані, де протягом 1943-1945 рр. українські вчені, які виїжджали, мали працювати для потреб Рейху. Згідно спогадів українських вчених німецька влада ставила завдання про обов'язковий супровід наукової документації місцевими науковцями та у примусовому порядку змушувала виїжджати. Зокрема, майно Крайового інституту рибного господарства супроводжував його директор Д. Є. Белінг. Вчений вже мав досвід контактів з репресивною радянською машиною (був заарештований у 1932-1937 рр.), тому страх за своє життя, очікуючи помсту від радянської влади за співпрацю з ворогом змусила його залишитись після війни в Західній Німеччині.

Ціною неймовірних зусиль (хитрощі, переховування) співробітникам інституту все ж таки вдалось частково зберегти приладдя для проведення комплексних гідробіологічних та іхтіологічних досліджень та навіть оптика, яку було придбано за часів окупації. Частково була збережена бібліотека інституту [3, с. 233]. Це дозволило в короткі строки відновити діяльність Інституту гідробіології АН УРСР та Інституту рибного господарства Наркомзему УРСР з приходом радянської влади.

Таким чином, в ході реорганізації українських науково-дослідних установ, яку проводила німецька влада під час окупації українських земель 1941-1943 рр., гідробіологічні дослідження продовжувались силами вчених, які з різних причин не були евакуйовані радянською владою та представляли довоєнні інститути: гідробіології, гідрології АН УРСР, Інституту рибного господарства Наркомзему УРСР, Дніпропетровський науково-дослідний інститут гідробіології. Маючи за мету максимально швидке освоєння захоплених територій та відчуваючи нестачу власних наукових сил, окупаційна влада використала залишений науковий людський та матеріальний потенціал, обмеживши науковців у тематиці досліджень лише для потреб рибництва. Однак, це дозволило продовжити розвиток гідробіологічної наукової думки на українських землях, хоча вже в інших політичних реаліях. Науковці установи у важких умовах окупаційної політики змогли не тільки вижити, але й зберегли матеріально-технічну базу інституту, продовжили наукові теми, розпочаті ще в довоєнний період, що дало змогу швидко відновити у післявоєнний період діяльність галузевих інституцій. Напрацьовані рекомендації та практичні поради щодо розвитку рибного господарства стали в подальшому вагомим внеском у відродженні галузі.

Список використаних джерел

1. Спудка І. М. Турчина Л. В. Діяльність наукових установ часів окупації на території Рейскомісаріату «Україна». *Наукові праці історичного факультету За-*

порізького національного університету. Вип. XXXIII. Запоріжжя. 2012. С. 130-135.

2. Вергунов В. А. Сільськогосподарська дослідна справа в Україні від зародження до академічного існування: організаційний аспект. / ННСГБ НААН. Київ: Аграрна наука, 2012. 416 с. 186

3. Історія Національної академії наук України (1941-1945) : Частина 1. Документи і матеріали. / НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Ін-т архівознавства. Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського ; Редкол. : О. С. Онищенко (відпов. ред) та ін. Київ, 2007. 808 с.

4. Корзун О. В. Політика Німеччини часів Третього Рейху щодо вивчення сільськогосподарського потенціалу українських земель *Virtus: Scientific Journal / Editor-in-Chief* M.A. Zhurba. 2019. № 31 (February). С. 213-218.

5. Корзун О. В. Організація сільськогосподарської дослідної справи на території Райхскомісаріату «Україна». *Часопис української історії* / за ред. д-ра істор. наук, професора А. П. Коцура. Київ, 2019. Вип. 4. С. 112-120.

6. *Краківські вісті* 1942 р. 4 лют., 10 червня

7. *Deutsche Forschungsstätten im Dienste der Nahrungsfreiheit*: Ein Handbuch. Hanns Pieglar (ed.), Neudamm: Neumann. 1940. 486 s. с. 73

8. Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні 1941-1944 рр.: зб. док. і матер. / [під ред. Ф. Шевченка]. К.: Держполітвидав УРСР. 1963. 488 с.

9. Корзун О. В. Український науково-дослідний інститут землеробства під час німецької окупації в роки Другої світової війни. *Гілея: науковий вісник*. К.: «Видавництво «Гілея». 2019. Вип. 143 (4). Ч. 1. Історичні науки. с. 43-48

10. Д. Б. Інститут гідробіології та рибальства *Нове українське слово*. 1942. 16 серп.

11. Історія Дніпропетровського національного університету / Гол. ред. кол. проф. М. В. Поляков. 4-те вид., переробл. і доповн. Д.: Вид-во ДНУ. 2008. 308 с.

12. Дніпропетровський науково-дослідний інститут гідробіології *Дніпропетровська газета*. 1942. 12 лип.

13. Нарada з питань рибальства *Нове українське слово* 1942. 5 черв.

Commissariat Ukraine.] *Chasopys ukrayins'koyi istoriyi* / за ред. d-ra istor. nauk, prof. A. P. Kotsura. Kyiv, Vyp. 4. S. 112-120. [in Ukrainian].

6. (1942) *Krakivs'ki visti* 4 lyut., 10 chervnya [in Ukrainian].

7. (1940) *Deutsche Forschungsstätten im Dienste der Nahrungsfreiheit*. [German Research Institutes serving Freedom of Eating]. Ein Handbuch. Hanns Pieglar (ed.), Neudamm: Neumann. 486 s. [in German].

8. (1963) *Nimets'ko-fashyst-s'kyi okupatsiynnyy rezhym na Ukrayini 1941-1944 rr.: zb. dok. i mater.* [German-fascist occupation regime in Ukraine 1941-1944: coll. dock. and the mother.]. / [pid red. F. Shevchenka]. K.: Derzhpolityvday URSR. 488 s. [in Ukrainian].

9. Korzun O. V. (2019) *Ukrayins'kyi naukovy-doslidnyy instytut zemlerobstva pid chas nimets'koyi okupatsiyi v roky Druhoyi svitovoyi viyny*. [Ukrainian Agricultural Research Institute during the German occupation during the Second World War.] Hileya: naukovyy visnyk. K.: «Vydavnytstvo «Hileya». Vyp. 143 (4). CH. 1. Istorychni nauky. S. 43-48 [in Ukrainian].

10. D. B. (1942) *Instytut hidrobiolohiyi ta rybal'stva* [The Institute of Hydrobiology and Fisheries] *Nove ukrayins'ke slovo*. 16 serp. [in Ukrainian].

11. (2008) *Istoriya Dnipropetrovs'koho natsional'noho universytetu* [History of Dnipropetrovsk National University] / Hol. red. kol. prof. M. V. Polyakov. 4-te vyd., pererobl. i dopovn. D.: Vyd-vo DNU. 308 s. [in Ukrainian].

12. (1942) *Dnipropetrovs'kyi naukovy-doslidnyy instytut hidrobiolohiyi* [Dnipropetrovsk Hydrobiology Research Institute] *Dnipropetrovs'ka hazeta*. 12 lyp. [in Ukrainian].

13. (1942) *Narada z pytan' rybal'stva* [Fisheries Meeting] *Nove ukrayins'ke slovo*. 5 cherv. [in Ukrainian].

References

1. Spudka I. M. Turchyna L. V. (2012) *Diyal'nist' naukovykh ustanov chasiv okupatsiyi na terytoriyi Reyskomisariatu «Ukrayina»*. [The activities of scientific institutions during the occupation period on the territory of the ReichsMissariat «Ukraine»]. Scientific works of the Historical Faculty of Zaporizhzhya National University. Vol. XXXIII. Zaporizhzhia. p. 130-135. [in Ukrainian].

2. Verhunov V. A. (2012) *Sil's'kohospodars'ka doslidna sprava v Ukrayini vid zarodzhennya do akademichnoho isnuvannya: orhanizatsiynny aspekt*. [Agricultural Experimental Case in Ukraine from Beginning to Academic Existence: Organizational Aspect]. / NSAL, NAAS. Kyiv: Agrarian Science. 416 p [in Ukrainian].

3. (2007) *Istoriya Natsional'noyi akademiyi nauk Ukrayiny (1941-1945) : Chastyna 1. Dokumenty i materialy*. [History of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine (1941-1945): Part 1. Documents and materials]. / NAS of Ukraine. V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. Institute of Archival Studies, M. S. Hrushevsky Inst. Of Ukr. Archeography and Source Studies. Ed.: O. S. Onishchenko and others. Kyiv. 808 p [in Ukrainian].

4. Korzun O. V. (2019) *Polityka Nimechchyny chasiv Tre't'oho Reykhu shchodo vyvchennya sil's'kohospodars'koho potentsialu ukrayins'kykh zemel'* [The German policy of the Third Reich on the study of agricultural potential of Ukrainian lands] *Virtus: Scientific Journal / Editor-in-Chief* M.A. Zhurba. № 31 (February). S. 213-218. [in Ukrainian].

5. Korzun O. V. (2019) *Orhanizatsiya sil's'kohospodars'koyi doslidnoyi spravy na terytoriyi Raykhskomisariatu «Ukrayina»*. [Organization of Agricultural Research Case on the Territory of the Reich